

Péter látomása a görög patrisztikában

Hanula Gergely

Aki ma keresztyén szemmel zsidó tisztasági törvényeket olvas, az többnyire azzal a körvonalazatlan rossz érzéssel olvassa, hogy bár Jézus eljövetele ezeket az előírásokat eltörölte, mégiscsak Isten törvényéről van szó, amely örök. Az ószövetségi, pontosítva: az Újszövetség korában gyakorolt zsidó tisztasági szabályokkal kapcsolatos bizonytalanság egyidős a keresztyénséggel. A kanonizált újszövetségi iratok is mintha eltérő álláspontokat tükröznének, az egyházatyák erre vonatkozó megjegyzései pedig nem-hogy eloszlatnák a homályt, inkább csak fokozzák azt.

Mi okozza a kétséget? Péter látomásának története (Act 10,9–16) jól példázza ezt: az égből egy lepedőszerű edény száll alá, a négy sarkánál fogva, telve mindenféle földi négylábú állattal, vadakkal, csúszómászó állatokkal és égi madarakkal, és egy hang szólal meg:

Öljed és egyél!

Péter visszautasítja a felszólítást:

Semmiképpen sem, Uram, mert sohasem ettem semmi közönségest vagy tisztátalant!

De a hang rendre utasítja:

Amiket az Isten megtisztított, te ne mondd tisztátalanoknak!

Péter még elmélkedik a látomás felett, amikor a Lélek azt mondja neki, hogy menjen el kételkedés nélkül azokkal az emberekkel, akik érte jöttek, mert ő küldte őket. Így jut el Péter a pogány százados, Kornélius házába, ahol már így idézi a hozzá szóló hangot:

Nekem az Isten megmutatta, hogy senkit se mondjak közönséges vagy tisztátalan *embernek*. (Act 10,28)

Péter értelmezése szerint tehát a látomásbeli mindenféle állat, melyeket meg kellett volna ennie, és a hozzá fűzött tanulság nem szó szerinti értendő, nem az étkezési szabályok áthágásáról szól a látomás, hanem a zsidó–pogány érintkezés tilalmán való túllépésről. Ehhez az értelmezéshez maga az elbeszélés ad keretet, a Kornélius-történet, tágabban pedig a lukácsi kétkötetes történeti mű, az evangélium és az *Apostolok cselekedetei* (Acta apostolorum), melyben itt van a fordulópont, ahol Izráel üdvössége minden nép, a pogányok felé is elérhetővé válik.

Az apostol értelmezése legalábbis szimbolikus. Az étkezésre vonatkozó látomás a tág értelemben vett tisztasági előírások másik részletére, a pogányokkal való érintkezésre vonatkozik. Erre máshol is látunk példát: a kézmosás tisztasági előírása kapcsán Jézus arra hivatkozik, hogy semmi nem teheti tisztátalanná az embert, ami „kí-

vülről megy bele” (Mc 7,15), amit pedig az étkezési előírásokra történő utalásnak szokás érteni, legalábbis az egyházatyák körében, akik így parafrázeálják e mondatot: „Jézus minden ételt tisztának mondott.”

(*Exkursus*) Mielőtt rátérnék a Péter-látomás patrisztikus értelmezésére, szükségesnek látszik beiktatni egy rövid kitérőt. Az étkezési és a kultikus tisztasági rendelkezések különbsége a mi kultúránk felől nézve — ahol a kézmosás, a mosakodás és jórészt a diéta is egészségügyi, esetleg esztétikai kérdés lett — e különbség alig tűnik fel. Ám az étkezési előírások által tisztátalannak nyilvánított állatok tisztátalansága nem fertőző (pl. a kaméleon tisztátalansága csak megevésének tilalmát jelenti, de ha valaki megérinti, azzal nem válik tisztátalanná.)

A tisztasági előírások, melyek egy része a tisztátalanná válás elkerülését célozza, a másik része pedig a tisztátalanná lett ember vagy tárgy megtisztításának módját írja elő, egy másfajta, fertőző tisztátalanságra vonatkoznak, mégpedig kultikus tekintetben. Semmi, ami kívülről megy be az emberbe, azaz semmilyen étel, nem teheti tisztátalanná őt — ez nem tartozik a kultikus tisztaság kérdéséhez. A pogányokkal való érintkezés viszont a bálványimádás fertelmességét hordozza, és csak esetlegesen van kapcsolata az étkezéssel (pl. a bálványáldozati étel megevésekor).

Az már a lukácsi leírás iróniája, hogy Péter apostol Simon tímár házában — akinek zsidó volta ellenére az állattetemekkel való érintkezése miatt maga és egész háza is tisztátalan — szembesült a pogányok tisztaságáról szóló látomással.

A jeruzsálemi zsinaton, amelyről az *Apostolok cselekedetei* és a *Galatákhoz írt levél* is beszámol, Péter erre a történetre mintegy *auctoritas*-ként hivatkozik, és azon az állásponton van, hogy a megtisztítás Istenre tartozik, ő az, aki hit által megtisztítja a szíveket (15,9). Jakab viszont a zsidó–keresztyén együttélés, közösségvállalás alapjaként, mintegy *modus vivendi*-ként (minthogy Mózesnek minden városban vannak hirdetői) azt javasolja, a mózesi törvény és a körülmetélkedés helyett négy tilalom megtartását írják elő: 1. a bálványok fertelmességeitől (később: a bálványoknak áldozott dolgoktól), 2. a vértől, 3. a fülva holt állattól és a 4. paráznaságtól való tartózkodást.

A Jakab álláspontjában és a lukácsi történetírásban felfedezhető tapintatosság és optimizmus, hogy a keresztyénség a zsidóság sérelme nélkül tudja meghatározni saját kereteit, a zsidó háborúval semmivé lett. A zsidóságon belül egymás mellett élő irányzatokban (melyek eltérő véleményt képviseltek arról, hogy a tisztasági előírások érvényesek-e Izráel területén kívül, illetve arról, hogy bálványimádónak és ezért tisztátalannak kell-e tekinteni az Izráel területén belül fekvő pogány otthonokat) a templom pusztulásával átértékelődtek a tisztasági és az étkezési előírások: a kultikus tisztaság kérdése egyre szofisztikáltabb lett,¹ a zsidósághoz tartozást jelző étkezési előírások viszont alig változtak.

¹ Peter J. TOMSON: „Jewish Food Laws in Early Christian Community Discourse”, *Semeia* 86 (1999) 199.

A zsidó háború a templom pusztulásával és a Bar Kochba-felkelés a helyreállítás reményének elvesztésével mintha megpecsételte volna ezt az elhatárolódást. A *Bar-nabás-levél* (135 tájáról) az étkezésre vonatkozó törvények philóni allegorikus értelmezését adja (10. rész), de már a szó szerinti értelem megtartása nélkül. Órigenés-től kezdve pedig az étkezési-tisztasági előírások értelmezése teljesen antijudaista irányba fordul.

Ebben a kontextusban olvasom Órigenés, Chrysostomos, Alexandriai és Jeruzsálemi Cirill (Kyrillos), Didymos és Maximus Confessor, e különböző exegetikai iskolákhoz tartozó szerzők mégis nagyon hasonló Péter-látomás-értelmezéseit.

A történet értelmezésében a közös alapot Philónnak a tiszta és tisztátalan állatokról szóló értelmezése adja,² ahol allegorikus módon, didaktikus céllal magyarázza a mózesi törvénynek ezeket a részeit, melyek szerinte az önmérsékletre tanítanak. Félreértés ne essék, az allegorikus értelmezés nem jelent értelmezési szabadságot, és semmiképpen sem jelenti a szöveg mint szöveg lebecsülését. Amíg a modern kommentátor azt kérdezi: miért nem választott Péter egy tiszta állatot, és miért nem ette meg azt, addig Kyrillos, Chrysostomos és Nyssai Gergely a szöveget olvasva rögtön megérti, hogy a frázis: „mindenféle földi négy lábú állatok, vadak, csúszó-mászó állatok és égi madarak”, nem a tisztasági törvények szövegezéséhez tartozik, hanem a teremtéstörténettől kezdve (Gn 1,24) a „minden élő” kifejezése. És Órigenés a „közönséges”-ben (*koinos*) nem azt keresi, hogy miért tér el az étkezésre vonatkozó törvényekre használt kifejezéstől, és hogy csak a Makkabeusok könyvétől kezdve fordul elő, hanem a megoldásra vezető utat látja benne:

Péternek szüksége van e látomásra, hogy a hit beszédét közzé, közössé tegye (*koinónésé*) a nem test szerint izraelita Kornéliusnak.³

Órigenés a philóni didaktikus értelmezési irányban halad. A J 16,12 alapján — „Még sok mondani valóm van hozzátok, de most el nem hordozhatjátok” — a törvény megértését két csoportnak megfelelően osztja fel: nem azok számára van sok mondanivalója, akik mint zsidók abban születtek és nevelkedtek fel (fontos pedagógiai szempont a megszokás), mert az ételekhez és italokhoz és ünnepekhez kapcsolódó törvény az eljövendő javakra árnyékot vet, és nem érthetik az igaz törvényt (*aléthés nomos*). Azoknak „sok” volna az, amit mondana. Mert nehéz dolog azt, amit eddig szentnek tartott az ember, most kárnak és szemétnak ítélni. Ez a „sok mondanivaló” pedig a törvény lelki megértése, amit nem tudtak elhordozni a tanítványok sem, akik zsidónak születtek és nevelkedtek.⁴

Órigenés tisztán látja az új történelmi helyzet által meghatározott új értelmezés okait: most a zsidó szokásoktól idegeneknek kell megérteniük az étkezési törvényeket.

² *De specialibus legibus* IV, 97–148.

³ ÓRIGÉNÉS: „Contra Celsum” 2.1, in ORIGÈNE (szerk. M. Borret): *Contre Celse* I–II. Cerf, Párizs 1968. (Sources chrétiennes 136)

⁴ ÓRIGÉNÉS (3. jz.) 2,2.

Ebben a gondolatmenetben Péter és a most tárgyalt látomása csak példa a tanítványok zsidóságukban gyökerező értetlenségére, és a látomással, illetve az ahhoz fűzött tanulssal a Lélek elvezette Pétert a *typos*-tól „minden igazságra”, hogy igaz istentisztelettel tisztelje az Istent.

János-kommentárjában Alexandriai Kyrillos is a tanítványok zsidó szokások szerinti életmódjában látja értetlenségük okát,⁵ és Pétert emeli ki ennek példajaként, de a látomást idézve az érvelésben nem csak Órigenést követi, hanem a jézusi tanítás elfelejtését is számon kéri Péteren, ti. hogy „nem az fertőzteti meg az embert, ami bemege a száján”.

Chrysostomos az egész látomást szimbólumnak tartja, hozzá fűzött értelmezése szokatlanul tömör:

A lepel a föld, a vadállatok benne a pogányok, az „öljed és egyél”, hogy azokhoz is el kell menni, az pedig, hogy háromszor történik, a keresztséget jelenti.⁶

De a Péternek szóló feddésben a zsidóságot érzi megszólítotttnak:

Úgy látszik, mintha neki szólna, de az egészet a zsidóknak mondja, mert ha a tanító megfeddetik, még inkább ezek.

Chrysostomos nem bocsátkozik bele a részletekbe, nem tárgyalja az étkezési parancsok értelmét még polemikusan sem, a lakonikus tömörsége mellett csak a zsidóság feddésére szán némi időt.

De az antijudaista él nem csak a chrysostomosi szókimondásban érhető utol, hanem rejtve is megjelenik. Az antiochiai egyházatya munkásságával körülbelül egy időben keletkezett *Apostoli konstitúciók*-ban (VI,12) szinte teljes egészében megtaláljuk a péteri látomás szövegét. A kontextus a jeruzsálemi zsinat leírása az *Apostolok cselekedetei* 15-ből parafrázálva, de itt Péter nem csak utal a Joppéban és Kapernaumban történetekre, hanem teljes egészében el is meséli azt. A parafrázis viszonylag kötött, ragaszkodik az *Acta* szövegezéséhez, néhány ponton mégis eltér attól. Az egyik ilyen eltérés a Jeruzsálemből Antiochiába érkezők tanításának megfogalmazásában van. A bibliai szöveg szerint ezt mondják:

Ha körül nem metélkedtek a Mózes rendtartása szerint, nem üdvözülhettek. (Act 15,1)

A *konstitúciók* szövege viszont így idézi:

Ha körül nem metélkedtek a Mózes rendtartása szerint, és nem jártok a többi rendtartás szerint, amelyeket parancsolt, nem üdvözülhettek.⁷

⁵ „Commentarii in Joannem” 2.627, in (szerk. P. E. PUSEY): Sancti patris nostri CYRILLI archiepiscopi Alexandrini *In D. Joannis evangelium*. Clarendon Press, Oxford 1872. (Újranyomva: Culture et Civilisation, Brüsszel 1965)

⁶ CHRYSOSTOMI *Homiliae in Acta apostolorum*. MPG LX,172. Hom. 22,2.

Majd amikor ezt Jeruzsálemben idézik az antiochiai küldöttek, a „mózesi törvény megtartása” helyett ez áll:

... és a többi szent rendelkezést is meg kell őrizni.

A szöveg egy szót sem ejt a zsidókról, hangoltsága mégis félreérthetetlen.

Mindezekből könnyen levonhatnánk azt a tanulságot, hogy a hellenista városokban kialakult úgynevezett „pogánykeresztyén” gyülekezetek teljesen elszakadtak a zsidó eredetüket jelző tisztasági szokásoktól. Ám a gyakorlat egészen mást mutat. A görög és a keleti egyházakban még az V. században is kimutatható nemcsak a jeruzsálemi zsinaton megfogalmazott négy előírás megtartása, de emellett számos mosakodási és egyéb kultikus tisztasági előírás megtartása is, mint például az imádság előtti mosakodás megőrzése.⁸ Chrysostomos éles kifakadásai pedig azt jelzik, hogy a keresztyén gyülekezet önértelmezése ezen a téren még korántsem vált le egyértelműen a zsidóságról.

Kierkegaard az Izsák feláldozása-történeten töprengve azt mondja: boldog az az anya, akinek nem kell befektetnie mellét, hogy gyermekét elválassza. Most azt mondhatnánk: boldog az a gyermek, akinek nem kell befektetnie anyja kebelét, hogy el tudjon szakadni tőle. A keresztyénség — úgy tűnik — ezt nem „spórolhatta meg” sem akkor, sem azóta, az újabb felekezetek kiválásakor. És ennek az elszakadásának alapvető metaforája, szimbóluma lett az étkezés, a másként értelmezett étkezés — gondoljunk csak a reformációra!

A zsidósággal szemben történő önmeghatározás talán csak a VII. századi Maximus Confessornál tűnik el, még ha az értelmezés hagyományozott anyagában nála is megjelent. Itt találkozunk csak a péteri *méden diakrinomenos* ('kétkedés nélkül', szó szerint: 'különbségtétel nélkül') és a R 10,12 „nincsen különbség zsidó és görög között” (*ouk estin diastolé*) egyébként kézenfekvő azonosításával.

Az előregyártott antijudaista értelmezés elvetésével Maximus nagy érdeklődéssel boncolgatja Péter látomásának értelmét. A kérdésfelvetés nem új: „Miért van szüksége Péternek az isteni kijelentésre, amikor az Úr feltámadás után nyíltan megmondta, hogy «tegyetek tanítványokká minden népeket?»”⁹ A válasz keresésében (az értelmezési hagyományt összegyűjtve és feldolgozva) minden elődjénél mélyebbre ás: Péter szerinte — a látomás és a Lélek kegyelme által, mely egyedül a hit alapján,

⁷ „Constitutiones apostolorum” 6,12, in M. METZGER (szerk.): *Les constitutions apostoliques* II. Cerf, Párizs 1986. (Sources chrétiennes 329)

⁸ Peter J. TOMSON: „Jewish Purity Laws as Viewed by the Church Fathers and the Early Followers of Jesus”, in M. J. H. M. POORTHUIS — J. SCHWARTZ (szerk.): *Purity and Holiness. The Heritage of Leviticus*. Brill, Leiden 2000. 75.

⁹ „Quaestiones ad Thalassium” Quaes. 27, in C. LAGA — C. STEEL (szerk.): *Maximi confessoris quaestiones ad Thalassium*. Brepols, Turnhout 1980. (Corpus Christianorum. Series Graeca 7) A választ szabad parafrázisban foglalom össze.

annak mértéke szerint (*kata monén tén pistin*) adatik — és példája nyomán mindaz, aki a hit csúcsára hág, arra taníttatik, hogy az érzékek területét teljesen elhagyva értheti meg; a teremtett világ romlandó, s romlás és tisztaság nem vegyülhet. A szimbolikus értelmezés itt egészen áttételessé válik. Amit az érzékek látnak, az mind látomás (*phantasia*), és tisztátalanok(nak látszanak), de az értelem előtt tiszták és táplálók.

Maximus értelmezésében Péter példája a teljes bölcsességre tanít, az igaz ismeret útjára, melyen háromszor kell a teremtett világot megölni és megenni: gyakorlati, természetes és teológiai bölcsességgel.

Egyedül Nüsszai Gergelynek az Énekek Énekéhez írt 15. homíliájában találtam kapcsolatot Péter látomása és az *eucharistia* között.¹⁰ Sajátos módon a kapcsolópont az extázis, amelyről egyébként sok egyházatya megemlékezik mint az érzéki világ elhagyásáról és az igaz szemlélésbe való kilépésről, de Gergely az *Énekek éneke* 5. részének első verséhez kapcsolja:

Egyetek barátim, igyatok, és részegedjete meg, szerelmesim!

Arról a részegségről beszél, amikor:

... Isten emberei a Lélek ihletésétől megrészegülve mondanak igaz szavakat, mint Péter istenes józan részegsége, mikor a látomását látta, az emberek minden nemzetségét az általuk imádoottaknak megfelelő állatok ezernyi képében, melyek oktalan képének levágására sürgette Pétert a szó, hogy, miután megtisztítottak, a maradék táplálékká legyen, mikor a maga mezítelenségében adatik át a kegyesség igéje. ... Ilyen annak a bornak a részegsége, melyet kínál lakomázó társainak az Úr, azoknak, akik az erények által barátai [szó szerint: 'közeliek'] lettek, és nem állnak meg távol, „mert aki méltatlanul eszik és iszik, ítéletet eszik és iszik”.

A homíliából nem derül ki, hogy Péter látomása mögött felsejlett-e Gergelyben a másik kapernaumi századosról szóló lukácsi elbeszélés és a *non sum dignus*, vagy csak az olvasó értette bele. Én már nem tudom elválasztani, de a *communio sanctorum* nagy *symposion*-jában ez úgyis közömbös.

¹⁰ „In Canticum canticorum” Hom. 10,7, in H. LANGERBECK (szerk.): *Gregorii Nysseni opera* VI. Brill, Leiden 1960. 308–310.